

MIEJSCA ŚWIĘTE

Watykan

+

P O L E C A

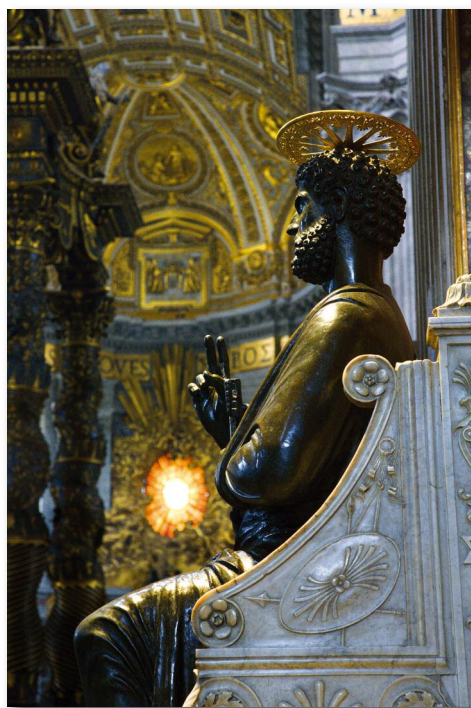
ZAMÓW NA WWW.KULTURALNYSKLEP.PL
POD NUMEREM 801 130 000* lub 22 555 44 00

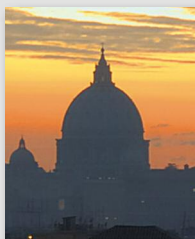
*opłata zgodnie z taryfą operatora

MIEJSCA ŚWIĘTE

Watykan

†

Opisy najbardziej interesujących obiektów w części **Zwiedzanie** zostały opatrzone odsyłaczami do kolorowych planów i map, a ikonka w górnym rogu strony informuje, gdzie szukać mapy.

Przewodnik *Watykan* to pierwsza część z cyklu „Miejsca święte” – serii opracowanej w celu zaprezentowania najważniejszych miejsc kultu religijnego i centrów duchowych w zakątkach całego świata. Publikacje dostarczają ogólnych informacji o historii, kulturze, praktykach religijnych, dziełach sztuki sakralnej i ludziach związanych z danym miejscem. Nie brak też ciekawostek i praktycznych informacji.

Autorzy poszczególnych przewodników zatroszczyli się, aby oprócz wybranego miejsca, będącego tematem przewodnim, przybliżyć Czytelnikowi okoliczne miejsca sakralne, często o niezwykłych walorach artystycznych, proponując tym samym zapoznanie się z wyjątkowymi, choć nie zawsze powszechnie znanymi szlakami pielgrzymkowymi.

Jak korzystać z przewodnika

Część pierwsza, **Historia i Wademekum**, to zestaw esejów i ciekawostek na temat dziejów, kultury i tradycji danego miejsca świętego.

Część główna, **Zwiedzanie**, to dokładny i wyczerpujący zestaw obiektów warty obejrzenia. Najważniejsze z nich zostały opatrzone odsyłaczami do map, planów i schematów zamieszczonych na kartach publikacji.

Część zatytułowana **Informacje ogólne** to zbiór najważniejszych informacji o danym miejscu sakralnym, które pozwolą zadbać o praktyczny wymiar podróży. Uzupełniono je o niezbędne nakazy i zakazy obowiązujące pielgrzymów i turystów.

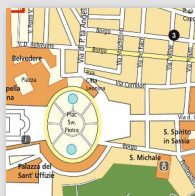

Autorzy

Autorami przewodnika są Janusz Smółucha – mieszkający w Krakowie historyk, wykładowca w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego i Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum”, autor książek z zakresu historii powszechnej i kultury europejskiej w średniowieczu i epoce nowożytnej, a także wielu prac poświęconych dziejom podróżowania i pielgrzymkom Polaków w dawnych wiekach, oraz Agnieszka Smółucha, studentka historii sztuki i pilot wycieczek do Włoch. Szczególnie interesuje się epoką renesansu w Italii oraz wpływem zjawisk politycznych i kulturowych na ówczesną sztukę. Jest laureatką licznych ogólnopolskich konkursów poetyckich oraz zdobywczynią nagrody głównej w konkursie na scenariusz noweli filmowej organizowany przez Studio Munka i Stowarzyszenie Filmowców Polskich.

Książka powstała z połączenia wiedzy, zainteresowań i fascynacji autorów historią i kulturą Włoch, w tym szczególnie ważnych miejsc sakralnych. W komponowaniu przewodnika, oprócz zamiłowania, pomagało autorom wieloletnie doświadczenie w pracy zawodowej i liczne podróże odbyte w ciągu kilkunastu lat do Włoch. Cennym dodatkiem i uzupełnieniem publikacji są fotografie wykonane przez autorów w trakcie ostatniego pobytu w Watykanie w kwietniu 2010 r.

Watykan

► Plany

Rzym
przednia wyklejka

Watykan
98

Bazylika Św. Piotra
118

Groty Watykańskie
168

Muzea
Watykańskie
182

Sklepienie kaplicy
Sykstyńskiej
233

Okolice Watykanu
254

Bazyliki rzymskie
272

Metro w Rzymie
tylna wyklejka

► Wprowadzenie

Wzgórze Watykańskie 14

► Historia

Kalendarium 22

Początki papiestwa 24

Fundacja bazyliki konstantyńskiej 26

Stolica Apostolska w wiekach średnich 32

Państwo Kościelne w epoce nowożytnej 42

Kościół katolicki w XVIII i XIX stuleciu 46

Stolica Apostolska w czasach najnowszych 52

► Wademekum

Dzieje sanktuarium grobu św. Piotra 56

Kuria Rzymska 66

Pielgrzymki do Rzymu 74

Od renesansu do baroku 78

Kuchnia i atrakcje kulinarne 86

► Zwiedzanie

Wprowadzenie 96

Plac Św. Piotra 100

Fasada i przedsionek Bazyliki Św. Piotra 110

Wnętrze Bazyliki Św. Piotra 116

Groty Watykańskie 166

Muzea Watykańskie 180

Stanze Rafaela 214

Kaplica Sykstyńska 230

Ogrody Watykańskie 248

Okolice Watykanu 256

Bazyliki rzymskie 268

► Okiem znawcy

Nepotyzm papieży	34
Budowa nowej Bazyliki Św. Piotra	39
Fabryka Św. Piotra	85
Konklawe	105
Grzegorz I Wielki	147
Castel Gandolfo	302

► Rady dla podróżnych305

Wzgórze Watykańskie

Watykan leżący na prawym brzegu Tybru to miejsce męczeństwa Księcia Apostołów – Piotra. To tutaj został ukrzyżowany głową w dół, nie czując się godnym umierać jak Jezus Chrystus.

Watykan jest miejscem niezwykłym, w którym świadomość cudu to rzecz powszechna, a świętość jest tutaj na porządku dziennym. Dziś na tym niewielkim obszarze wznoszą się dziesiątki budynków, będących siedzibą instytucji Kurii Rzymskiej i urzędującego papieża. Niegdyś Watykan był tylko jednym z siedmiu wzgórz, na których, jak chce tradycja, zbudowano Rzym. Leży po prawej stronie płynącej przez miasto rzeki Tyber. Nazwa wzgórza wywodzi się najprawdopodobniej od łacińskiego słowa *vaticinius*, co znaczy „proroczy”, „wróżebny”. Być może na szczycie wzniesienia, znajdującego się w pewnym oddaleniu od starożytnego Forum Romanum, swoje usługi oferowali Rzymianom wróżbiarze. W I w., kiedy jeszcze stał na tym miejscu Cyrk Nerona, a przez środek dzisiejszej bazyliki prowadziła antyczna Via Cornelia, zginął tutaj św. Piotr. Następca Chrystusa prosił, aby ukrzyżowano go głową w dół, gdyż uważał, że nie jest godzien umierać jak Syn Boży.

Po śmierci pochowano jego ciało w miejscu, nad którym wznosi się obecnie kopuła projektu genialnego artysty – Michała Anioła. Kopuła, nazywana „tiarą świata”, widoczna jest z wielu punktów Rzymu. Można ją oglądać z tarasu na szczycie Zamku Świętego Anioła, z pałacu na Kwirynale, przez dziurkę od klucza na Awentynie. Symbol Watykanu wpisał się w oblicze miasta, w którego granicach się znajduje.

Watykan jest najmniejszym państwem świata, posiada jednak bogatą historię, nierozdzielnie złączoną z dziejami nie tylko Europy, ale wszystkich kontynentów. Od wielu wieków pielgrzymują tutaj ludzie spragnieni bezpośredniego kontaktu ze świętością, której źródłem jest miejsce pochówku pierwszego papieża. Dziś jest to szczególne miejsce dla ponad miliarda katolików, wśród których większość stanowią chrześcijanie obrządku rzymskiego.

Città del Vaticano

Watykan (wł. Città del Vaticano, Stato della Città del Vaticano) to państwo-miasto będące enklawą na terytorium Włoch, w Rzymie. Rządy sprawuje papież z pomocą Kurii Rzymskiej. W Watykanie znajduje się siedziba następców św. Piotra i wspomagających go instytucji, w prawie międzynarodowym określanych łącznie pojęciem Stolicy Apostolskiej (łac. Sedes Apostolica). Watykan ze Stolicą Apostolską jest połączony unią personalną i funkcjonalną. I chociaż często obydwie nazwy stosuje się zamiennie, nie są one tożsame, bowiem to Stolica Apostolska sprawuje zwierzchnictwo oraz suwerenną władzę i jurysdykcję nad Watykanem, a nie odwrotnie. Herbem Państwa Watykańskiego jest tiara i dwa skrzyżowane klucze. Tiara, papieska korona, składa się z trzech diademów. Klucze przypominają o słowach Chrystusa, którymi zwrócił się do św. Piotra: „Ty jesteś Piotr, czyli Skąła, i na tej Skale zbuduję Kościół mój, a bramy piekielne go nie przemogą. I tobie dam klucze królestwa niebieskiego” (Mt, 16; 18–19).

Watykan to nie tylko centrum chrześcijańskiego świata, ale również, w wymiarze świeckim, doskonale zorganizowane małe państwo posiadające własny rząd, odrębne urzędy pocztowe, tablice rejestracyjne, a nawet własną armię (Gwardię Szwajcarską). Watykan ma też swój bank, stację kolejową i powstała w 1931 r. rozgłośnia radiowa, która nadaje codziennie programy w wielu językach, w tym po polsku. Wzgórze Watykańskie jest też skarbnicą bezcennych dzieł sztuki zgromadzonych w ciągu wieków przez papieżów. Tutaj znajduje się również jedna z najbogatszych bibliotek na świecie.

Na poprzednich stronach: imponująca fasada Bazyliki Św. Piotra; w Muzeach Watykańskich; ozdobne detale baldachimu nad grobem św. Piotra.

Po prawej: uroczystości na placu Św. Piotra.

Widok na Bazylikę Św. Piotra od strony Tybru.

Watykan zamieszkuje zaledwie kilkaset osób, głównie dostojników kościelnych, księży i zakonnic. Ten przewodnik pomoże odkryć wiele nieznanych miejsc i tajemnic państwa papieży oraz szczegółowo opíše najwspanialsze i najważniejsze budowle na Wzgórzu Watykańskim.

Chrześcijaństwo w Rzymie

Początki religii chrześcijańskiej sięgają czasów Jezusa Chrystusa. W trakcie swojej działalności publicznej, którą rozpoczął ok. 30 r., głosił Dobrą Nowinę (Ewangelię) w pozostającej wówczas pod panowaniem rzymskim Palestynie. Po śmierci na Krzyżu ok. 33 r. działalność nauczycielską kontynuowali jego uczniowie, zwani apostołami, którym Chrystus powierzył opiekę nad ludem bożym. Pierwsi chrześcijanie, bojąc się wpływów wierzeń pogańskich, silnie koncentrowali się na utrzymaniu czystości swojej wiary. Stworzyli więc dobrze zorganizowaną instytucję kościelną z silną, hierarchicznie podzieloną władzą. Stała ona na straży dogmatów i podstawowego kanonu świętych Ksiąg.

Na czele apostołów stał Szymon – Piotr, którego od czasu swojego nawrócenia w 36 r. wsparł z niezwykłą energią Paweł z Tarsu, uprzednio prześladowca chrześcijan. Nowa religia szybko rozwijała się na terenie całego Imperium Rzymskiego, na początku głównie wśród najuboższych warstw ludności. Idee chrześcijańskie, które zrodziły się w środowisku żydowskim, w ciągu kolejnych dziesięcioleci mieszały się z pierwiastkami kultury greckiej i rzymskiej. Ze względu na to, że stolicą imperium był Rzym, wkrótce zarówno apostoł Piotr, jak i Paweł znaleźli się w tym właśnie mieście, aby skuteczniej prowadzić ewangelizacyjną działalność. Jak mówi tradycja, św. Piotr poniósł męczeńską śmierć w 67 r. na Watykanie, a następnie został pogrzebany na znajdującym się w pobliżu cmentarzu. Od tego czasu miejsce pochówku Piotra otaczano niezwykłą czcią, którą obserwować można także i dziś. Wkrótce nad grobem św. Piotra powstała bazylika zwana konstantyńską, gdyż wzniesiono ją za czasów Konstantyna – pierwszego cesarza, który odważył się wesprzeć chrześcijan swoim autorytetem i funduszami. Nie był to jednak pierwszy kościół w Rzymie. Wcześniej Konstantyn oddał chrześcijanom Wzgórze Laterańskie z przeznaczeniem na ich siedzibę. Wybudowana na Lateranie z inicjatywy tego cesarza bazylika pod wezwaniem św. Jana pełni funkcję katedry Wiecznego Miasta.

Watykan stał się miejscem rezydowania papieży (biskupów rzymskich) dopiero po powrocie Grzegorza XI z Awinionu w 1377 r. W ciągu XVI i XVII w. watykańska budowla z czasów Konstantyna na Watykanie zastąpiona została przez obecną świątynię. Nowa bazylika stała się symbolem Kościoła katolickiego i papieństwa, rozpoznawalnym w najodleglejszym zakątku świata. Piękno Bazyliki Św. Piotra i bogactwo zgromadzonych w obrębie murów watykańskich dzieł sprawia, że zmierzają tu ludzie ze wszystkich stron, przedstawiciele różnych kultur i wyznań. Kimkolwiek są przybywający tu turyści, z pewnością efekt, jaki wywiera na nich majestat Bazyliki Watykańskiej, przywodzi na myśl słowa Stendhala: „Nie można nie uwielbiać religii, która wydała takie rzeczy”.

Położenie Watykanu

Watykan znajduje się w obrębie granic Rzymu – stolicy państwa i jednocześnie stolicy re-

gionu Lacjum (wł. Lazio). Ta barwna, słoneczna kraina położona jest w środkowej części Półwyspu Apenińskiego nad rzeką Tyber. Już w czasach starożytnych cesarze rzymscy i patrycjusze narzekali na klimat stolicy jako na zbyt upalny, a przez to niezdrowy. Posiadali oni rezydencje położone poza Wiecznym Miastem, do których udawali się w miesiącach letnich. Podobnie papieże wyjeżdżali z Watykanu w czasie najgorętszych miesięcy w roku. W tej kwestii nic się nie zmieniło po dzień dzisiejszy. Klimat Lacjum jest ciepły, w zimie średnia temperatura wynosi ok. 9–10°C w styczniu, a latem 24–25°C w lipcu. Temperaturę dodatkowo podwyższa ciasna, rzymska zabudowa. W całym mieście rozsiane są małe fontanny i wodopoje, z których woda jest zdalna do picia (*acqua potabile*) i doskonale gasi pragnienie. Najgorętszych dni możemy spodziewać się na przełomie lipca i sierpnia. Śnieg w środkowych Włoszech pada bardzo rzadko, zdecydowanie częściej nawiedzają ten rejon opady deszczu, zwłaszcza zimą i wczesną wiosną.

Charakterystyka regionu

Ze względu na ciepły klimat w Lacjum od wieków rozwija się uprawa winnej latorośli i oliwek. Na terenach górskich powszechna była hodowla bydła i owiec. Płody ziemi uwarunkowały tradycje kulinarne regionu, który znany jest z wyśmienitych jakościowo produktów – oliwy, wina, wędlin i serów. Obecnie główną gałęzią gospodarki jest turystyka, rozwinięta na skalę masową. Nagromadzenie zabytków w Rzymie i jego okolicach czyni z całego regionu jedno z najbardziej atrakcyjnych miejsc pod względem kultury i sztuki na świecie. Samo Wieczne Miasto tętni życiem i ciągle się zmienia, co roku przyciągając miliony turystów. Oprócz Rzymu warto odwiedzić w Lacjum także inne miasta: Ostię, miasto portowe, w którym zachowały się pozostałości starożytnej zabudowy, czy choćby Tivoli ze wspaniałą rezydencją cesarza Hadriana i ogrodami rodziny Farnese z ponad setką pięknych fontann.

Pełna wrażeń może być wyprawa do Castelli Romani, gdzie każda miejscowość oferuje atrakcje w postaci zapierających dech w piersiach widoków, spacerów wśród antycznych ruin, średniowiecznych zamków i smacznej kuchni.

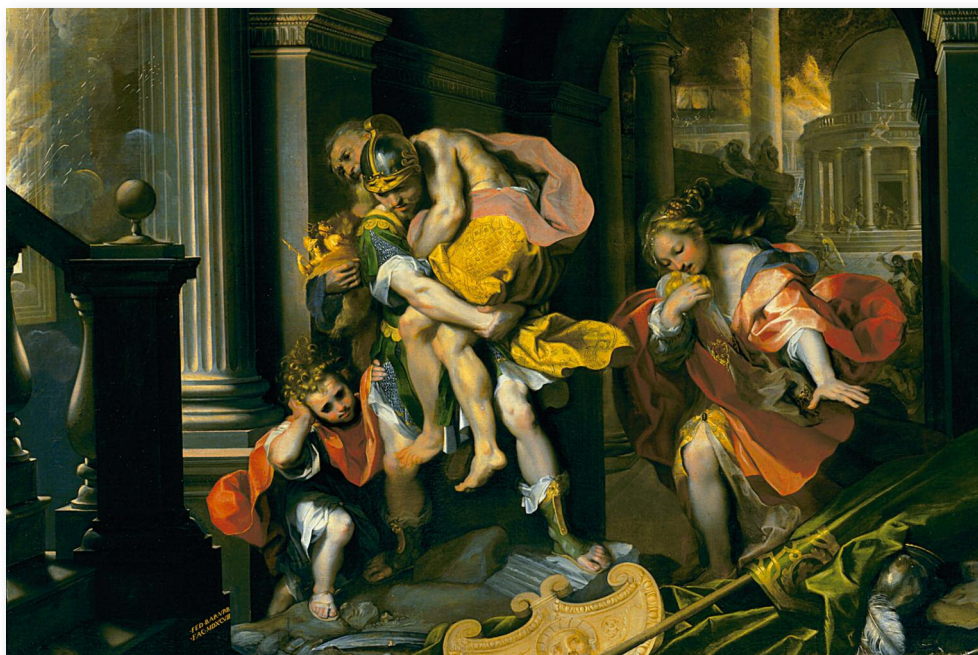
Malownicze zakątki przy antycznej Via Appia.

W regionie Lacjum można również zapoznać się z kulturą najbardziej tajemniczego ludu Europy, jakim byli Etruskowie, twórcy cywilizacji starszej niż rzymska. O sile etruskiej kultury można przekonać się, zwiedzając założone przez nich miasta takie jak Tarquinia, Cerveteri i Viterbo.

Dla tych, którzy zechcą spędzić trochę czasu nad morzem, najlepszym wyborem będą, położone na południu regionu, miejscowości Anzio i Nettuno. Lacjum posiada też miejsca o zupełnie odmiennym charakterze, można w nich odetchnąć od zgiełku i w zadumie spędzić kilka godzin. Są nimi z pewnością klasztory Benedyktynów w Subiaco i na Monte Cassino, gdzie znajduje się ważny dla Polaków cmentarz żołnierzy polskich z czasów II wojny światowej.

Tradycja regionu

Nazwa krainy historycznej Lacjum pochodzi od pierwotnych mieszkańców tej ziemi – Latynów. To samo źródło ma również nazwa języka (łacina), którym posługiwali się niemal do końca wieków średnich. Pierwszym królem

Federico Barocci (Baroccio) *Ucieczka Eneasza z Troi*, 1598 r.

Lacjum miał być legendarny Sterces. Za Latynusa, który był jednym z następców Stercesa, do Lacjum przybył według tradycji słynny uciekinier z podbitej Troi – Eneasza. Potomkowie Eneasza przejęli władzę i zarządzili dużą częścią podbitego Lacjum z miasta Alba Longa. Dopiero około połowy VII w. p.n.e. Alba Longa utraciła polityczne przewodnictwo na rzecz rosnącego w potęgę Rzymu. Od tego czasu losy Lacjum związane zostały z imperialną polityką miasta założonego przez Romulusa.

Okres świetności Rzymu oznaczał również dobre czasy dla mieszkańców miast i osiedli z nim sąsiadujących. Powstawały nowe drogi, mosty i akwedukty. Olbrzymie fundusze przeznaczano na rozbudowę i upiększenie podmiejskich rezydencji i majątków należących do bogatych patrycjuszów oraz członków rodziny cesarskiej. Do dzisiaj pozostały ślady tych inwestycji, głównie w okolicach Tivoli i Castelli Romani. Państwo rzymskie szczególną uwagę przywiązywało do utrzymywania bezpieczeństwa i pomyślności Ostii – portu morskiego leżącego u ujścia Tybru. Stamtąd docierała do stolicy żywność (głównie zboże) sprowadzana z Sycylii i północ-

nej Afryki. Przez wiele stuleci poziom życia w Lacjum – regionie otaczającym Rzym – był najwyższy w całym cywilizowanym świecie. Dopiero upadek Wiecznego Miasta wywołał głęboki kryzys polityczny, gospodarczy i demograficzny. Miasta upadły, a wsie się wyludniły, podobnie jak i tętniące niegdyś życiem *ville*. Ostia przestała przyjmować statki kupieckie wypełnione towarami, a zamiast nich pojawiły się łodzie barbarzyńców chcących tą drogą dostać się do Rzymu.

Pewna poprawa nastąpiła po przejęciu władzy w środkowej Italii przez papieżów. Powstał w połowie VIII w. Państwo Kościelne miało przetrwać aż do 1870 r. Jego terytorium utworzyły, oprócz Lacjum, także inne ziemie wchodzące w skład historycznych krain Umbrii, Marchii Ankońskiej i Emilii Romanii. W wyniku zjednoczenia Włoch państwo utraciło te posiadłości, a jedyną pozostałością po Państwie Kościelnym jest obecnie centrum papieskiej władzy – Watykan.

Po prawej: imponujące mury zamku papieża Juliusza II w Ostii.

Na następnych stronach: centralne miejsce

Bazyliki Św. Piotra wyznacza monumentalny baldachim, wznoszący się nad grobem Księcia Apostołów.

NI CAELORVM

A FIDES

AGNO

TV ES PETRVS

MVNDV

Najważniejsze daty

64 Pożar Rzymu niszczy większą część miasta. Początek prześladowań chrześcijan przez cesarza Nerona.

64 lub **67** Męczeńska śmierć apostoła Piotra, pierwszego biskupa Rzymu. Jego ciało zostaje pochowane na Wzgórzu Watykańskim.

303–304 Prześladowania chrześcijan za cesarza Dioklecjana.

312 Bitwa na Moście Mulwijskim między wojskami cesarza Konstantyna i Maksencjusza.

313 Edykt mediolański, wydany przez Konstantyna Wielkiego, rozpoczyna erę tolerancji religijnej dla chrześcijan.

Ok. 324 Rozpoczęcie budowy Bazyliki Św. Piotra.

330 Konstantyn Wielki przenosi stolicę imperium do Bizancjum.

381 Teodozjusz Wielki wydaje edykt, w którym ogłasza chrześcijaństwo religią panującą.

452 Odstąpienie Hunów pod wodzą Attyli od wyprawy na Rzym na prośbę papieża Leona I Wielkiego.

476 Detronizacja Romulusa Augustulusa i upadek cesarstwa zachodniego.

590 Wybór na papieża Grzegorza I Wielkiego (na tronie do 604 r.). Początek masowych pielgrzymek do grobu św. Piotra nawróconych na chrześcijaństwo wiernych z krajów germańskich.

608 Cesarz bizantyjski Fokas przekazuje Bonifacemu IV Panteon, który zostaje przekształcony w kościół poświęcony Matce Bożej i Wszystkim Męczennikom.

756 Pepin Krótki po pokonaniu Longobardów oddaje część zajętych przez nich ziem papieżowi jako tzw. *Patrimonium Sancti Petri*.

Początki Państwa Kościelnego.

800 Koronacja Karola Wielkiego na cesarza Zachodu w Bazylice Św. Piotra.

847 Leon IV Wielki buduje wokół Watykanu potężne mury w obawie przed najazdami Saracenów.

1059 Mikołaj II wydaje dekret powierzający wybór papieża kardynałom.

1077 Ukorzenie się Henryka IV przed Grzegorzem VII kończy pierwszy etap walki o inwestyturę (Canossa).

1122 Konkordat w Wormacji oznaczający kompromis w sporze o „panowanie nad światem” między papieżem i cesarstwem.

1215 Sobór Laterański IV na kilka stuleci utrwala doktrynę i politykę kościelną papieża.

1294 Zostaje wybrany jeden z największych papieży średniowiecza – Bonifacy VIII.

1300 Bonifacy VIII ogłasza pierwszy w dziejach Jubileusz Chrześcijaństwa.

1309 Początek niewoli awiniońskiej papieży.

1377 Powrót do Rzymu Grzegorza XI i jego nagła śmierć. Początek wielkiej schizmy zachodniej.

1417 Wybór Marcina V na papieża w trakcie soboru w Konstancji.

1420 Powrót Marcina V i Kurii Rzymskiej do Wiecznego Miasta. Rezydencją papieży z powodu zniszczeń budynków na Lateranie staje się Watykan.

1450 W czasie Jubileuszu ginie w nurtach Tybru ponad 200 pielgrzymów, którzy wpadli do wody po wybuchu paniki na moście św. Anioła.

1451 Utworzenie przez Mikołaja V Biblioteki Watykańskiej.

1462 Sprowadzenie do Watykanu przez Piusa II relikwii św. Andrzeja, brata św. Piotra.

1475 Rozpoczęcie budowy kaplicy Sykstyńskiej.

1492 Początek pontyfikatu niechlubnej pamięci papieża Aleksandra VI Borgii (rządzi Kościołem do 1503 r.).

1506 Juliusz II powierza Bramantemu nadzór nad przebudową Bazyliki Św. Piotra.

1513 Na tron papieski wybrany zostaje Leon X z rodu Medyceuszy.

1527 Splądrowanie Rzymu przez wojska cesarskie, znane jako *Sacco di Roma*.

1541 Michał Anioł kończy malować w kaplicy Sykstyńskiej *Sąd ostateczny*.

1545 Paweł III zwołuje sobór do Trydentu.

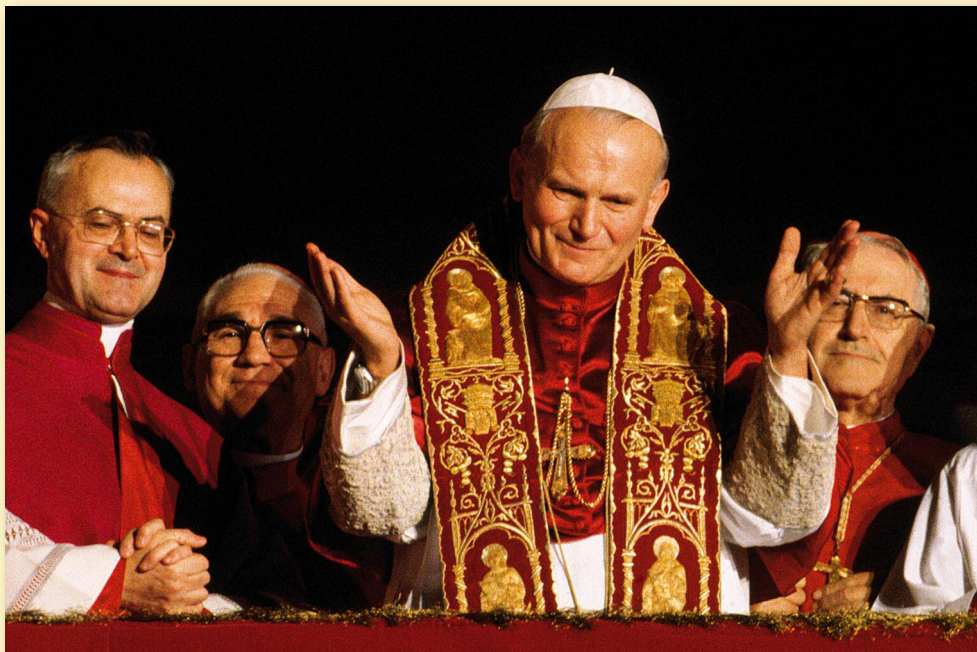
1571 Flota Ligi Świętej zorganizowanej przez Piusa V odnosi wielkie zwycięstwo nad Turkami w bitwie pod Lepanto.

1590 Ukończenie budowy kopuły Bazyliki Św. Piotra.

1626 Uroczysta konsekracja Bazyliki Św. Piotra.

1656 Początek budowy przez Berniniego kolumnady na Watykanie (prace ukończono w 1667 r.).

1692 Innocenty XII ogłasza bullę zakazującą praktykowania nepotyzmu.

Pierwsze publiczne wystąpienie papieża Polaka – 16 października 1978 r.

1725 Z okazji Jubileuszu powstają w Rzymie słynne Schody Hiszpańskie.
1762 Ukończenie prac nad Fontanną di Trevi.
1798 Wkroczenie wojsk francuskich do Wiecznego Miasta.
1799 Wywiezienie do Francji umierającego Piusa VI.
1804 Pius VII udaje się do Paryża na koronację cesarską Napoleona.
1823 Pożar Bazyliki Św. Pawła za Murami.
1848 Ucieczka Piusa IX z Rzymu w czasie Wiosny Ludów.
1870 Wkroczenie do Rzymu wojsk Zjednoczonego Królestwa Włoch. Pius IX ogłasza się „więźniem Watykanu”.
1891 Leon XIII ogłasza słynną encyklikę *Rerum novarum*.
1903 Początek pontyfikatu Piusa X, papieża o domniemanych polskich korzeniach.
1929 Pius XI podpisuje z Mussolinim tzw. pakt laterański.
1939 Rozpoczęcie badań archeologicznych pod Bazyliką Św. Piotra na polecenie Piusa XII.
4 czerwca 1944 Wyzwolenie Rzymu przez wojska alianckie.

13 lipca 1949 Pius XII nakłada ekskomunikę na członków partii komunistycznych.
11 października 1962 Rozpoczęcie obrad Soboru Watykańskiego II.
29 czerwca 1969 Paweł VI oficjalnie ogłosił, iż pod ołtarzem bazyliki na Watykanie odnaleziono grób św. Piotra oraz jego relikwie.
21 maja 1972 Szaleniec niszczy *Pietę* Michała Anioła. Po odnowieniu rzeźba zostaje umieszczona za szybą pancerną.
16 października 1978 Papieżem zostaje Polak, arcybiskup Krakowa Karol Wojtyła; nowy papież przybiera imię Jan Paweł II.
13 maja 1981 Na placu Św. Piotra Mehmet Ali Ağca dokonuje zamachu na życie Jana Pawła II.
2000 Jan Paweł II przeprowadzi obchodom Jubileuszu w Rzymie.
2 kwietnia 2005 Śmierć papieża Polaka.
19 kwietnia 2005 Na konklawe papieżem wybrany zostaje Joseph Ratzinger, przyjmując imię Benedykt XVI.
29 czerwca 2009 Publikacja encykliki Benedykta XVI *Caritas in veritate* (Miłość w prawdzie).

Początki papiestwa

Dzieje papiestwa są nierozłącznie związane z historią Rzymu.

Kościół Chrystusowy wyrósł w sercu Imperium Romanum.

Według legendy Rzym założony został 21 IV 753 r. p.n.e. przez Romulusa, syna Rei Sylwii (córkę wodza Latynów, Numitora) i boga wojny Marsa. Już w czasach panowania Romulusa i jego następców Rzym był postrzegany jako miejsce święte – Wieczne Miasto. Ostatniego króla Rzymu – Tarkwiniusza Pysznego – obalono w 509 r., a jego miejsce zajęli dwaj konsulowie, najwyżsi urzędnicy republiki. Wraz z prowadzonymi przez Rzym podbojami z ujarzmionych krajów i prowincji napływały do stolicy różnorodne religie i lokalne wierzenia. Mieszały się one ze sobą, tworząc nad Tybrem synkretyczny Olimp. Rzymianie tolerowali kultury i wyznania obcych narodów, dopóki uznawały one ich władzę, a Rzym bez sprzeciwu postrzegany był za centrum cywilizowanego świata. Z czasem religie Zachodu i Wschodu podporządkowane zostały rzymskiemu panowaniu, zaś gwarantem tego religijno-politycznego kompromisu były najwyższe władze państwowe.

Wkrótce po upadku republiki, gdy w Rzymie zaczęły się kształtować fundamenty cesarstwa, w Palestynie przyszedł na świat Jezus Chrystus. Narodziny Jezusa przypadły na panowanie Cezara Augusta, natomiast zakończona śmiercią na krzyżu działalność publiczna Chrystusa miała miejsce za Cezara Tyberiusza władającego Rzymem w latach 14–37. Większość dotyczących Rzymu ustępów w Ewangeliach odnosi się właśnie do okresu panowania tego władcy.

Wywodząca się z judaizmu religia chrześcijańska, według której jedynie w Chrystusie Bóstwo łączy się z człowieczeństwem, zagroziła w końcu podstawom państwa rzymskiego. Chrześcijanie naruszyli strukturę polityczno-społeczną dzielącą ludzi na kategorie uprzywilejowanych i pozbawionych wszelkich praw – ludzi wolnych i niewolników, lepszych i gorszych. Rozprzestrzeniające się szybko w imperium chrześcijaństwo, stało się ruchem rewolu-

cyjnym, uderzającym w zastany ustrój i porządek społeczny, a także podważającym boski wymiar władzy cesarskiej. Dlatego władcy Rzymu postanowili ten nowy ruch religijny za wszelką cenę zniszczyć.

Prześladowania chrześcijan

Prześladowania chrześcijan rozpoczęły się niemal od razu po śmierci Jezusa. Wśród ofiar znalazł się również pierwszy biskup Rzymu – apostoł Piotr. O skali represji wymierzonych wówczas w chrześcijan świadczy to, iż na trzydziestu biskupów Rzymu z pierwszych trzech wieków dwudziestu pięciu poniosło śmierć męczeńską, a pozostali zmarli na wygnaniu lub w więzieniu. Odwaga i niezwykle przykłady głębokiej wiary pierwszych chrześcijan dzielnie stawiały czoła okrucieństwu, przemocy i niesprawiedliwości władców Rzymu. Dopiero ogłoszony w 313 r. w Mediolanie edykt Konstantyna Wielkiego dawał chrześcijanom upragnione prawo do swobodnego wyznawania swojej wiary.

Cesarz, chociaż sam najprawdopodobniej nigdy nie został ochrzczony (pomimo że tradycja głosi, iż uczynił to na łożu śmierci), udzielał w następnych latach chrześcijanom wsparcia politycznego oraz materialnego. Z jego inicjatywy wybudowano w Rzymie pierwsze świątynie chrześcijańskie na Lateranie i Watykanie. Konstantyn nie omieszczał przy tym wmieszać się w sprawy doktrynalne chrześcijan. Kiedy Kościołowi zaczęły zagrażać herezje, cesarz zdecydował się w 325 r. zwołać pierwszy sobór powszechny do Nicei, na którym biskupi uchwalili obowiązujące do dziś wyznanie wiary.

Po przeniesieniu ok. 330 r. centrum decyzyjnego do Konstantynopola – nowej stolicy leżącej na Wschodzie – polityczne znaczenie Wiecznego Miasta zaczęło maleć. Jak chce tradycja,

Po prawej: męczeństwo św. Piotra upamiętnione na fresku Filippina Lippiego (kościół S. Maria del Carmine we Florencji).

w opuszczonym przez cesarzy Rzymie pierwszorzędną rolę zaczęli odgrywać tamtejsi biskupi, których nazywano *papa*, czyli „ojciec” (po polsku „papież”). Według legendy, Konstantyn Wielki, opuszczając Rzym i przenosząc się do nowej stolicy na Wschodzie, nadał papieżowi

Sylwestrowi I oraz jego następcom wiele dóbr i liczne przywileje wraz z pełnią władzy zarówno w Rzymie, jak i w Italii. Cesarz miał uczynić to w podzięce za wyleczenie go z trądu i przybliżenie mu nauki Jezusa Chrystusa przez papieża Sylwestra I (314–335).

Fundacja bazyliki konstantyńskiej

Konstantyn Wielki, chociaż sam pozostał do końca życia poganinem, okazał się być największym dobroczyńcą chrześcijan. To on był fundatorem pierwszych rzymskich bazylik.

Cesarza Konstantyna Wielkiego uważa się za fundatora pierwszej Bazyliki Św. Piotra. Konstantyn został władcą Rzymu wkrótce po abdykacji cesarza Dioklecjana, który w latach 303–304 prowadził okrutne prześladowania chrześcijan. Po śmierci współcesarza Galeriusza w 311 r. Konstantyn przystąpił do walki o władzę w Rzymie. Jego najgroźniejszym przeciwnikiem był Maksencjusz (306–312), który stał na czele pretorianów i legionów stacjonujących w Italii. Konstantyn, dowodzący w tym czasie legionami z Galii i Brytanii, w 311 r. zdecydował się wkroczyć z liczącą 40 tys. armią na Półwysp Apeniński z zamiarem zdobycia stolicy. Obawiał się jednak wyniku konfrontacji zbrojnej: Maksencjusz dysponował o wiele liczniejszymi oddziałami. Odwagi dodawała Konstantynowi matka – cesarzowa Helena, która będąc chrześcijanką i możną protektorką nowej religii, modliła się o klęskę wspierającego pogan Maksencjusza. Zapewniała też syna, że gdy dojdzie do bitwy, ona sama i wszyscy chrześcijanie modlić się będą za jego zwycięstwo. Ufny tym obietnicom Konstantyn udał się ze swoim wojskiem w kierunku Rzymu.

Do bitwy doszło 28 X 312 r. nad Tybrem przy Moście Mulwijskim. Legenda głosi, że w chwili kiedy wrogie sobie legiony przygotowywały się do walki, zerwał się wiatr, niebo zasnuło się chmurami i wszystkim ukazał się w górze niezwykle widok zastępów anielskich i wielkiej chorągwi ze znakiem krzyża. Słyszano też potężny głos mówiący z nieba: „In hoc signo vinces”, co znaczy: „Pod tym znakiem zwyciężysz”. Legioniści Maksencjusza odczytali to jako zapowiedź zwycięstwa cesarza Konstantyna. Rzucili się do bezładnej ucieczki, w czasie której wielu z nich poniosło śmierć – jedni od mieczy, inni w nurtach Tybru. Wkrótce po tym wydarzeniu, zwanym cudem na Moście Mulwijskim, Konstantyn wraz z cesarzem Licyniuszem, władcą

Edykt mediolański

„Gdy tak ja, cesarz Konstantyn Wielki, jak również ja, cesarz Licyniusz August, zesłaliśmy się szczęśliwie w Mediolanie i omawiali wszystko, co należy do pożytku oraz bezpieczeństwa publicznego, postanowiliśmy między innymi zarządzić to, cośmy dla wielu ludzi uważali za konieczne między innymi zarządzeniami, zdaniem naszym dla wielu ludzi korzystnymi, wydać przede wszystkim i to, które do czci bóstwa się odnosi, a mianowicie chrześcijanom i wszystkim innym dać zupełną wolność wyznawania religii, jaką kto zechce. W ten sposób bowiem bóstwo w swej niebieskiej siedzibie i dla nas, i dla wszystkich, którzy naszej poddani są władzy, zjednać będzie można i usposobić łaskawie. Ze zbawiennych więc i słuszych powodów postanowiliśmy powziąć uchwałę, że nikomu nie można zabronić swobody decyzji, czy myśl swą skłoni do wyznania chrześcijańskiego, czy do innej religii, którą sam za najodpowiedniejszą dla siebie uzna, a to dlatego, by najwyższe bóstwo, któremu cześć według swobodnego przekonania oddajemy, mogło nam we wszystkich okolicznościach okazać swoje względy i przychyłność”. Wydany w 313 r. w Mediolanie edykt cesarski tej treści zrównywał chrześcijaństwo w prawach i wolnościach z innymi religiami w Imperium Rzymskim. Dokument ten, będący w rzeczywistości aktem tolerancji dla chrześcijan, miał przetomowe znaczenie w dziejach Rzymu i cywilizacji łacińskiej. Chrześcijanie na jego mocy nie tylko mogli bez przeszkód wyznawać swoją wiarę, ale zwrócono im też budynki i majątki zagarnięte w okresie prześladowań.

Po prawej: fragment fresku *Bitwa na Moście Mulwijskim* autorstwa Giulia Romano (Pałace Watykańskie).

Konstantyn Wielki przekazuje papieżowi Sylwestrowi I symbole władzy imperialnej.

wschodniej części imperium, wydał w Mediola- nie edykt, który zezwalał chrześcijanom na swo- bodne wyznawanie swojej wiary.

Dopiero po wydaniu edyktu mediolańskie- go stworzone zostały w Imperium Rzymskim warunki do budowy pierwszych chrześcijań- skich świątyń. Duchowieństwo i wierni miasta Rzymu długo zastanawiali się, jaki typ budowli wyraziłby idee i symbole wiary Chrystusowej, a jednocześnie byłby odpowiedni dla celów sa- kralnych. Zdecydowano się na bazylikę – daw- ny budynek sądu, podzielony zazwyczaj na trzy lub pięć naw, oddzielonych od siebie kolumna- mi. Nawa główna w rzymskich, pogańskich jesz- cze bazylikach, zakończona była obszerną apsy- dą, gdzie znajdowała się katedra, czyli krzesło ustawione na specjalnym podwyższeniu. Na nim zasiadał cesarz, gdy odbywał zwyczajowe sądy. Zdarzało się, iż w jego zastępstwie sądy te spra- wował urzędnik zwany prokuratorem – wów- czas obok katedry ustawiano posąg aktualnie urzędującego cesarza.

„Donacja Konstantyna”

Od drugiej połowy VIII w. papieże zaczęli po- woływać się na dokument zwany „Donacją Kon- stantyna” (*Donatio Constantini*), który uprawo- mocniał ich władzę oraz posiadanie ziemi i ma- jątków w Italii. Już pod koniec wieków średnich udowodniono (Lorenzo Valla), iż dokument ten został sfałszowany. W akcie tym Konstantyn Wielki przyznał biskupom Rzymu pierwszeń- stwo przed wszystkimi biskupami – w tym przed patriarchami Jerozolimy, Konstantyno- pola, Antiochii oraz Aleksandrii. Główne ko- ścioły Rzymu: Bazylika Św. Jana na Lateranie oraz Bazylika Św. Piotra miały zostać obdaro- wane przez niego licznymi uposażeniami i bo- gactwami.

Ponadto papieżowi, jako następcy św. Pio- tra, Konstantyn przekazał pełnię władzy monar- szej. Widomym jej znakiem miały być purpuro- wy płaszcz cesarski, tunika, korona oraz odda- wane honory. Z dokumentu wynika także, iż papież Sylwester I miał odmówić jedynie przy-

Bitwa nad rzeką Frygidus

Po ogłoszeniu przez Teodozjusza Wielkiego edyktów uderzających w pogan, na Zachodzie doszło do buntu, na czele którego stanął w 392 r. samozwańczy cesarz Flawiusz Eugeniusz. Jego władzę wspierał germański wódz Arbogast oraz elita intelektualna i polityczna Rzymu. Wielu członków senatu wiązało z Eugeniuszem nadzieje na możliwość powstrzymania zwycięskiego pochodu chrześcijaństwa i powrotu do wiary przodków.

Eugeniusz, chociaż był ochrzczony, zgodził się realizować politykę wspierającą pogan. Zakazał realizacji prochrześcijańskich edyktów Teodozjusza, przywrócił funkcjonowanie wielu zamkniętych świątyń pogańskich i zachęcając chrześcijan do apostazji, zezwolił na burzenie kościołów. Na wydarzenia w Rzymie i pozostałych miastach Zachodu nie mógł pozostać obojętny cesarz Teodozjusz. Nieuchronny konflikt między nim a Eugeniuszem miał rozstrzygnąć o losach religii i kultury europejskiej. Eugeniusz, wyruszając na wojnę z Teodozjuszem, zapowiedział, że w razie zwycięstwa zamieni wszystkie kościoły w stajnie, a duchownych wcieli do armii.

Do spotkania idących ze Wschodu chrześcijańskich wojsk Teodozjusza Wielkiego z poganami doszło w dolinie alpejskiej rzeki Frygidus. Bitwa rozpoczęła się 5 IX 394 r. Początkowo wojska Eugeniusza i Arbogasta zadały chrześcijanom poważne straty. Wydawało się, że Teodozjusz opuści z niedobitkami swej armii pole bitwy, aby uchronić je od całkowitej klęski. Tymczasem następnego dnia rano wydał on rozkaz do walki. Niespodziewanie chrześcijanom przyszedł na ratunek bardzo silny wiatr, który poderwał z ziemi kurz i piach, rzucając go w oczy pogan. Jak mówi legenda, wiatr ten porwał strzały wyrzucane z łuków wojsk pogańskich i kierował je przeciwko nim samym. Wywołało to popłoch w oddziałach Eugeniusza. On sam został w czasie zamieszania wywołanego nadzwyczajnym zjawiskiem pojmany i na rozkaz Teodozjusza ścięty na polu bitwy. Oznaczało to ostateczną klęskę pogan i koniec ich nadziei na zatrzymanie pełnej chrystianizacji Imperium Rzymskiego.

jęcia korony, dlatego cesarz dał mu prawo do noszenia wysokiej białej czapki, z której wykształciła się później tiara papieska. W swym doku-

Teodozjusz Wielki korzy się przed biskupem Mediolanu, Ambrozjym.

mencie Konstantyn Wielki zapowiadał wybudowanie nowej stolicy na Wschodzie i przeniesienie do niej całej administracji państwowej. Miał uczynić to po to, aby pozostawić w Rzymie pełnię władzy papieżowi. Akt ten kończy się groźbami pod adresem wszystkich, którzy chcieliby podważyć jego treść. „Donacja Konstantyna” przechowywana była w wiekach średnich przy grobie św. Piotra.

Chrześcijaństwo religią państwową

Proces chrystianizacji w Imperium Rzymskim nie przebiegał łatwo i natrafiał na wiele przeszkód. We wschodnich prowincjach dokonał się on wcześniej niż na Zachodzie. Najtrudniejsza sytuacja miała miejsce w samym Rzymie, gdzie istniał silny opór ze strony różnych ośrodków kultów pogańskich. Rozprawić się z nimi miał dopiero Teodozjusz Wielki (379–395). Idąc śladem Konstantyna, ogłosił w 381 r. edykt, w którym uznał religię chrześcijańską za religię państwową. Ponieważ wola cesarza nie była

Fragment srebrnej patery, tzw. Missorium Teodozjusza I z IV stulecia.

respektowana, w 392 r. wydał kolejny edykt, nakazujący tym razem zamknięcie na terenie całego imperium świątyń pogańskich oraz zaprzestanie składania w nich ofiar bóstwom pod karą śmierci. Spotkało się to ze sprzeciwem wielu mieszkańców Italii, a szczególnie Rzymian, którzy widzieli w tym zamach na stare tradycje i koniec potęgi Wiecznego Miasta.

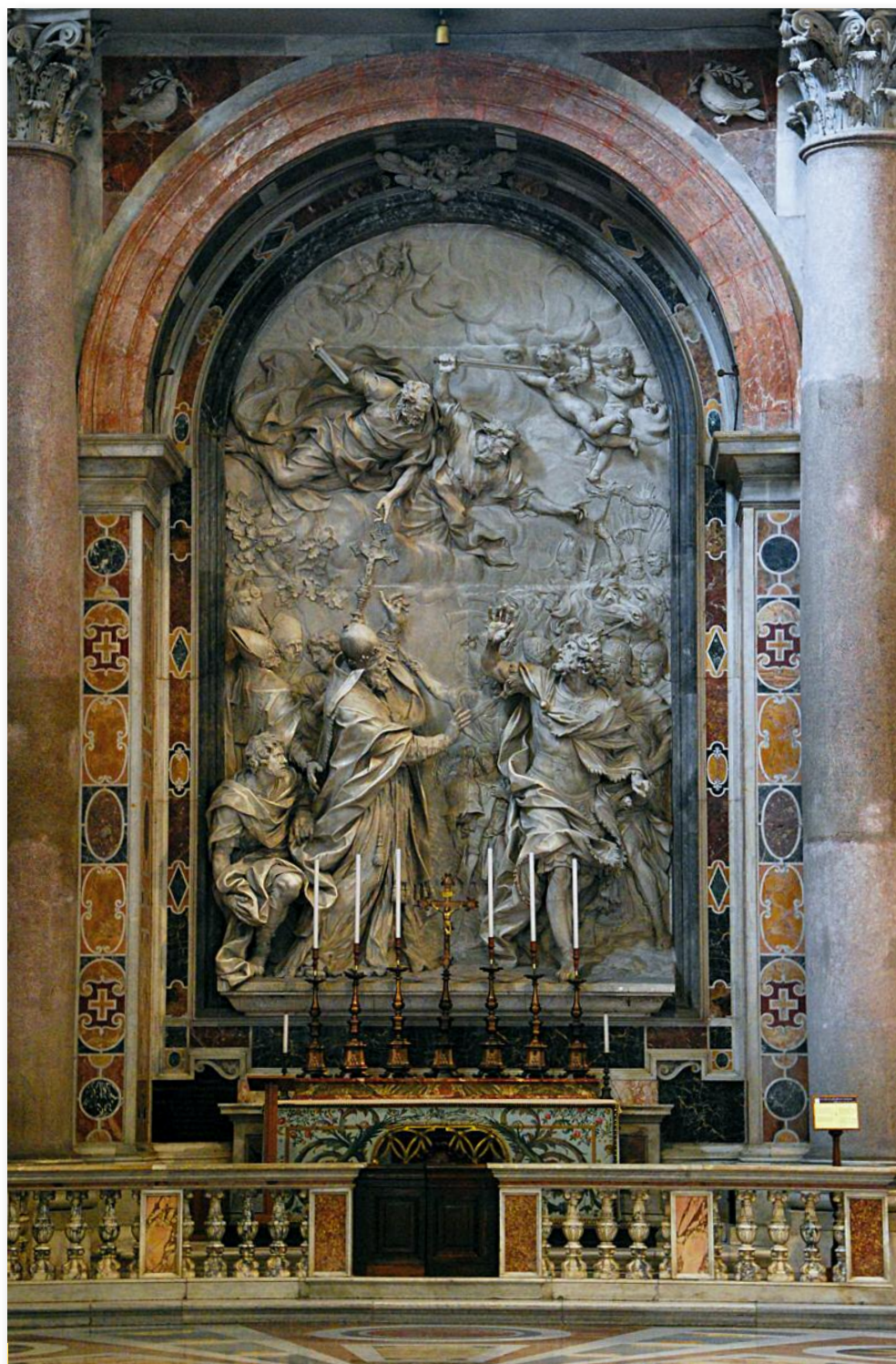
O triumfie chrześcijan nad poganami zdecydowała dopiero trwająca dwa dni bitwa, która rozegrała się we wrześniu 394 r. u stóp Alp nad rzeką Frygidus. Teodozjusz Wielki pokonał w niej, choć nie bez trudu, pogańskie legiony rzymskie i sprzymierzone z nimi oddziały barbarzyńców.

Teodozjusz Wielki przed swoją śmiercią w 395 r. dokonał podziału imperium pomiędzy swoich synów na dwie części: Wschodnią i Zachodnią. Granice zostały wyznaczone w ten sposób, że oddzielały tereny, na których używano języka greckiego od ziem, których mieszkańcy posługiwali się łaciną. Doprowadziło to później do trwałego podziału cywilizacji rzymskiej, a w konsekwencji także do rozłamu jedności religijnej i kulturowej Europy. W okresie wędrówek ludów, które rozpoczął atak barbarzyńców

na granice imperium, z powodu słabości administracji cesarskiej, faktyczną władzę w dawnej stolicy przejęli papieże. Najwybitniejszym spośród nich był Leon I Wielki (440–461). Choć w 451 r. nie udało mu się wziąć osobistego udziału w IV soborze powszechnym w Chalcedonie, odegrał na nim ważną rolę, działając za pośrednictwem swoich wysłanników.

W Rzymie zatrzymało go zagrożenie, jakie pojawiło się ze strony Hunów. Dowodzący nimi Attyła, zwany również Biczem Bożym, dążył do zajęcia Wiecznego Miasta i zrównania go z ziemią. Chcąc uratować stolicę, papież Leon udał się naprzeciw prowadzonej przez Attyłę armii. Do spotkania między nimi doszło w 452 r. nad brzegiem Padu w okolicach Mantui. Siła przekonywania papieża była tak wielka, że barbarzyński wódz zdecydował się odstąpić od swoich planów. Sukces ten podniósł autorytet Leona I. Dzięki niemu mógł potem pełnić rolę mediatora i rozjemcy w wielu sporach i konfliktach w świecie chrześcijańskim.

Po prawej: papież Leon I prosi wodza Hunów, Attyłę, aby odstąpił od planów zdobycia Rzymu; płaskorzeźba Alessandra Algardiego w Bazylice Św. Piotra.

Indeks

A

Ağca Mehmet Ali 103
 Aleksander III, papież 105
 Aleksander VI, papież 42
 Aleksander VII, papież 100, 152
 Aleksander VIII, papież 155
 Apartamenty Borgiów 224
 Arnolfo di Cambio 166
 Attyła, wódz Hunów 30
 Aula Pawła VI 109

B

Baldachim nad grobem św. Piotra 157
 Bazylika Santa Maria Maggiore 285
 Bazylika Świętego Jana na Lateranie 266
 Bazylika Świętego Pawła za Murami 64, 277
 Bazylika Świętego Piotra 110
 Bazylika Świętego Sebastiana 298
 Bazylika Świętego Wawrzyńca
 za Murami 291
 Bazylika Świętego Krzyża
 Jerozolimskiego 294
 Benedykt XIII, papież 46, 103
 Benedykt XIV, papież 46, 132
 Benedykt XV, papież 140
 Benedykt XVI, papież 281
 Bernini Giovanni Lorenzo
 (Gianlorenzo) 160
 Bitwa nad rzeką Frygidus 29
 Bonifacy VIII, papież 35, 170, 272
 Borgo, dzielnica 74, 257
 Brama Dobra i Zła 112
 Brama Filarete 63, 112
 Brama Sakramentów Świętych 114
 Brama Śmierci 63, 110
 Brama Święta 114
 Bramante Donato 80

C

Campo Teutonico
 (Cmentarz Niemiecki) 248
 Canova Antonio 135
 Castel Gandolfo 300
 Celestyn V, papież 272

Cellini Benvenuto 261
 Cortile delle Corazze,
 dziedziniec 187
 Cortile Ottagono
 (Dziedziniec Ośmiokątny) 205
 Cyrk Nerona 14

D

Donacja Konstantyna 28
 Dziedziniec Egzekucji 261
 Dziedziniec Pinii 63, 201

E

Edykt mediolański 26
 Ekskluzywa 49
 Eugeniusz IV, papież 39

F

Fabryka Świętego Piotra 85
 Fontanna Czterech Papieży 104
 Fontanna Orłów 250
 Fontanna z Galeonem 250
 Fra Angelico 191

G

Galleria degli Arazzi
 (Galeria Arrasów) 211
 Galleria dei Candelabri
 (Galeria Kandelabrow) 211
 Galleria delle Carte Geografiche
 (Galeria Map) 212
 Gregoriańskie Muzeum
 Etruskie 210
 Groty Watykańskie 166
 Grzegorz I Wielki 74, 147
 Grzegorz X, papież 105
 Grzegorz XI, papież 36
 Grzegorz XIII, papież 44, 170
 Gwardia Szwajcarska 14, 77

I

Innocenty VII, papież 171
 Innocenty VIII, papież 142
 Innocenty XI, papież 45, 144

J

Jan Paweł I, papież 54
 Jan Paweł II, papież 55, 173
 Jan X, papież 260
 Jan XXIII, papież 141
 Juliusz II, papież 39, 42, 218

K

Kaligula 102
 Kamera Apostolska 72
 Kaplica Borghese 290
 Kaplica Chóru 142
 Kaplica Chrztu Świętego 138
 Kaplica Gregoriańska 130
 Kaplica św. Kolumbana (irlandzka) 177
 Kaplica Klementyńska 146, 177
 Kaplica Matki Boskiej Częstochowskiej (polska) 175, 176
 Kaplica Matki Bożej della Bocciata 153, 178
 Kaplica Matki Bożej Miłosierdzia z Ostrej Bramy (litewska) 179
 Kaplica Matki Bożej z Guadalupe 179
 Kaplica Michała Archanioła 136
 Kaplica Mikołaja V 213
 Kaplica Najświętszego Sakramentu 127, 282
 Kaplica Ofiarowania Matki Bożej 140
 Kaplica Paulińska 104
 Kaplica Relikwii Krzyża Świętego 296
 Kaplica św. Longinusa 175
 Kaplica św. Sebastiana 125
 Kaplica św. św. Benedykta, Cyryla i Metodego 175
 Karol Wielki, władca Franków 32
 Klemens IV, papież 105
 Klemens V, papież 35
 Klemens VII, papież 260
 Klemens X, papież 137
 Klemens X, papież 45
 Klemens XIII, papież 48, 135
 Klemens XIV, papież 48
 Kolumnada Berniniego 100, 106
 Kongregacja ds. Biskupów 69
 Kongregacja ds. Duchowieństwa 69
 Kongregacja ds. Ewangelizacji Narodów 69
 Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Wspólnego 69

Kongregacja ds. Kościołów Wschodnich 69
 Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów 70
 Kongregacja ds. Świętych 70
 Kongregacja Nauki Wiary (Kongregacja Doktryny Wiary) 69
 Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego 70
 Konstantyn Wielki, cesarz 26
 Konsystorz 76
 Krystyna, królowa Szwecji 45
 Kuria Rzymska 66

L

Lacjum, region 17
 Leon I Wielki, papież 30
 Leon X, papież 42
 Leon XI, papież 143
 Leon XII, papież 50
 Leon XIII, papież 50
 Leonowe mury 248
 Loggie Rafaela 213

M

Marcin V, papież 36, 273
 Marek I, papież 105
 Meta Romuli 190
 Michał Anioł (Michelangelo Buonarroti) 82, 121, 162, 164
 Mikołaj III, papież 171
 Mikołaj V, papież 38, 39, 171, 260
 Mikołaj V, papież 38, 39, 260
 Most Mulwijski 26
 Most Świętego Anioła (Ponte Sant'Angelo) 264
 Museo Cristiano di Benedetto XIV (Muzeum Chrześcijańskie Benedykta XIV) 247
 Museo Filatelico e Numismatico 201
 Museo Gregoriano Profano 200
 Museo Missionario Etnologico 201
 Museo Pio Cristiano 199, 204
 Muzea Watykańskie 180
 Muzeum Bazyliki Laterańskiej 275
 Muzeum Chiaramonti 202
 Muzeum Egipskie 202

N

Nowe Grotty 175

O

Ogrody Watykańskie 248

P

Pałac Apostolski 106, 107, 214

Państwo Kościelne 32

Papieska Rada ds. Duszpasterstwa

Migrantów i Podróżujących 71

Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Służby
Zdrowia 71

Papieska Rada ds. Popierania Jedności
Chrześcijan 70

Papieska Rada ds. Rodziny 70

Papieska Rada ds. Świeckich 70

Papieska Rada ds. Dialogu

Międzyreligijnego 71

Paweł II, papież 171

Paweł III, papież 161, 170

Paweł V, papież 103

Paweł VI, papież 54, 172

Penitencjaria Apostolska 72

Pepin Krótki 32

Petronella 136

Pietà, rzeźba Michała Anioła 122

Pinakoteka Watykańska 187, 283

Piotr św., apostoł i papież 14, 56–61

Pius II, papież 38, 39

Pius IV, papież 105

Pius V, papież 44

Pius VI, papież 48

Pius VII, papież 49, 145, 202

Pius VIII, papież 146

Pius X, papież 141

Pius XI, papież 52

Pius XII, papież 52

Plac Św. Piotra 100

Porta Sancta (Brama Święta) 287

Porta Santa Anna, brama 258

R

Romulus, mitologiczny założyciel
Rzymu 24

Rota Rzymska 71

S

Sacco di Roma 39, 40

San Paolo, oratorium 284

Sancta Sanctorum, oratorium papieskie
276

Santa Maria in Scala Coeli, oratorium 284

Santa Maria in Traspontina 256

Rafael (Raffaello Santi) 81

Santi Vincenzo e Anastasio, kościół 284

Sąd ostateczny, obraz Michała Anioła
w kaplicy Sykstyńskiej 244, 245

Scala Santa (Schody Święte) 276

Schody Hiszpańskie 46

Sekcja Spraw Ogólnych 68

Sekretariat Stanu 66, 68

Skarbiec Bazyliki Św. Piotra 146

Sobór Trydencki 42, 78, 161

Sobór Watykański II 141

Spizowa Brama 106

Stanze Rafaela 214

Stefan VI, papież 32

Stolica Apostolska 14

Sygnatura Apostolska 72

Sykstus IV, papież 38

Sykstus V, papież 103

Sykstyńska kaplica 104, 230, 289

Sylwester I, papież 61

Synod trupi 32

Szpital Świętego Ducha 254

T

Tarkwiniusz Pyszny 24

Tempietto 80

Teodozjusz Wielki 29

Trajan 103

Trzy Źródła 283

U

Urban VIII, papież 162

V

Via Appia, droga 60

W

Więzienie Mamertyńskie 134

Wzgórze Laterańskie 268

Wzgórze Watykańskie 14

Z

Zamek Świętego Anioła 14, 37, 40, 256, 258,
259

Niedostępne w wersji demonstracyjnej.

Zapraszamy do zakupu

pełnej wersji książki

w serwisie

